

KONCEPCIA INKLUZÍVNEHO ŠTÝLU A OPORNÉ POJMY JEHO OPISU¹

JURAJ DOLNÍK

Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava, Slovensko

DOLNÍK, Juraj: The concept of inclusive style and supporting concepts of its description. *Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics)*, 2025, Vol. 76, No. 3, pp. 543–557.

Abstract: The present study constitutes a contribution to the development of the concept of inclusive style as the basis of inclusive stylistics. The author provides a justification for the necessity of such a style and presents fundamental concepts for the description of an inclusive style. The ideology of social inclusion is the theoretical foundation upon which the programme is based. The ideology of social inclusion is predicated on the notion that an inclusive society is both legitimate and stimulates the promotion of inclusive communication in social practice. The author further develops his theory of such communication, and, building on its background, he presents ideas aimed at illuminating an inclusive style. He comprehends this style as the unity of inclusive communication and language style, and consequently responds to the need to clarify communication and language style, as well as the relationship between them. The study calls for empirical investigation of communication from the perspective of inclusive language use, alongside the monitoring of anti-inclusive factors.

Keywords: inclusive society, social inclusion, inclusive communication, communication style, language style, inclusive style

INKLUZIVIZAČNÝ KONCEPT

Výklad v tomto texte je zameraný na rozvinutie myšlienky, že k predpokladom utvárania inkluzívnej spoločnosti patrí aj presadzovanie inkluzívnej komunikácie, a teda aj kultivovanie inkluzívneho štýlu, takže úlohou lingvistiky je včleniť tento jav do výskumného poľa štylistiky. Východiskom výkladu je prehľadné zobrazenie organizačného rámca znalostí – konceptu –, ktoré sa vzťahujú na utváranie inkluzívnej spoločnosti, zahŕňajúce demokratizáciu ideológie sociálnej inklúzie, inkluzívnej komunikácie a inkluzívneho štýlu (demokratizáciou sa tu myslí rozširovanie sociálnej bázy, rozsahu aktérov). Tento koncept reprezentuje deskripcia s piatimi bodmi.

1. Sociálnemu pohybu k inkluzívnej spoločnosti dáva legitimitu ideológia sociálnej inklúzie. V protiklade s partikulárnou ideológiou, motivovanou utilitarizmom, táto ideológia je duchovná a tým univerzálna, podporujúca vôľu k navodzovaniu autentického sociálneho poriadku – poriadku „pre všetkých“. Inkluzivizácia spo-

¹ Táto publikácia vychádza s podporou Agentúry na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-22-0275 *Inkluzívna štylistika* a rovnako s podporou Vedeckej grantovej agentúry MŠVVaŠ SR v rámci projektu VEGA 1/0221/24 *Kultúra jazykovej a komunikačnej prezentácie toposov*.

ločnosti je aproximácia k ideálnej inkluzívnej spoločnosti, založenej na absolútnom autentickom sociálnom poriadku. Ideálny obraz takej spoločnosti slúži na usmerňovanie inkluzivizačných aktivít a na hodnotenie aktuálneho stavu tohto procesu (rozsiahly výklad ideológie sociálnej inklúzie a inkluzívnej spoločnosti poskytujú práce Dolník 2021 a 2023).

2. Ideológia sociálnej inklúzie je ideovým zdrojom inkluzivizačnej sociálnopolitickej stratégie, realizovanej zodpovedajúcimi nástrojmi sociálnej politiky, ktorými sa zasahuje do stvárňovania sociálneho poriadku v prospech demokratizácie pôsobenia princípov egalitnej slobody, vzájomného zblížovania a spoločnej výhodnosti. Demokratizáciou sa rozširuje pole pôsobnosti týchto princípov aj sa redukovujú obmedzenia ich optimálneho pôsobenia. Jej súčasťou je verejný diskurz o sociálnej inklúzii, ktorého funkciou je podpora všeobecnej akceptácie tejto ideológie a aktivizácie členov spoločnosti v inkluzivizačnom procese.

3. Utváranie a rozvíjanie inkluzívnej spoločnosti prebieha v sociálnointerakčnej praxi uplatňovaním inkluzivizačných praktík. Inkluzivizačné sociálne praktiky sú prostriedkom vzájomného pôsobenia subjektov, ktorými sa navodzuje možnosť participácie na aktivitách spoločného záujmu ako rovnocenný partner (výrazný príklad z aktuálnej praxe: participačný rozpočet). Týmito praktikami sa neutralizujú rozdiely medzi subjektmi, ktoré sú relevantné v danom interakčnom kontexte, aby sa nastolila aktuálna rovnosť medzi nimi. Tým sa prispieva k ich vzájomnému zblížovaniu.

4. Fundamentálnou sociálnointerakčnou praktikou je komunikácia. Vzájomné pôsobenie subjektov v duchu sociálnej inklúzie zahŕňa inkluzívnu komunikáciu, ktorou sa konštituujú inkluzívne sociálne systémy. Keďže ani táto komunikácia nemôže prebiehať inak ako nejakým spôsobom – v pozadí je princíp kontingentnosti (prebiehajúca komunikácia je alternatívna, mohla by sa realizovať aj inak) –, realizuje sa ako inkluzívny štýl. Osvojovaním a demokratizáciou tohto štýlu ideológia sociálnej inklúzie sa pretavuje do sociálnej praxe. V nej sa utvrdzuje inkluzívna komunikačná vôľa a pestuje sa zodpovedajúca komunikačná kompetencia členov spoločnosti.

5. Inkluzívny štýl je jednotou inkluzívneho komunikačného a jazykového štýlu, založenou na inkluzívnom používaní jazykových, parajazykových a mimojazykových prostriedkov so zreteľom na komunikačný a jazykový kontext. Demokratizáciou a kultiváciou tohto štýlu v sociálnej praxi sa štandardizujú inkluzívne sociálne systémy so sklonom aktérov k optimalizácii inkluzívne orientovanej komunikácie. Pestovanie inkluzívnej štýlovej kompetencie je predpoklad pretavovania obsahu ideológie sociálnej inklúzie do sociálnych interakcií ako ukazovateľov stavu inkluzivizácie spoločnosti v sfére spolunažívania jej členov v sociálnom živote. Na dôkladné poznávanie inkluzívneho komunikačného a jazykového štýlu s jeho teoretickými aj praktickými implikáciami sa zameriava inkluzívna štylistika ako komponent interakčnej štylistiky (porov. Orgoňová – Bohunická 2018).

Predmetom záujmu lingvistu v objekte sociálna inklúzia je, samozrejme, komunikačný a jazykový štýl. O komunikačnom a jazykovom štýle sa nedá hovoriť iba

z pozície analytika, ktorý rozkladá štýl na zložky, ale aj zo stanoviska komunikačných aktérov, ktorí metakomunikačne dokážu reagovať na obidva komponenty. Ide však, pravdaže, o jednotný komunikačno-jazykový štýl, chápaný ako adaptačný spôsob používania jazyka v súčinnosti s inými znakovými prostriedkami v aktuálnej komunikačnej udalosti. Termíny *komunikačný štýl*, *jazykový štýl* označujú teda analyticky oddelené zložky štýlu v oblasti sociálnej interakcie, viazanej na používanie znakových prostriedkov, medzi ktorými spravidla dominujú verbálne znaky. Pretože sa spravidla tieto termíny nekonfrontujú, treba sa pri nich pristaviť.

KOMUNIKAČNÝ ŠTÝL

Výrazová štruktúra *komunikačný štýl* otvára dost' voľný priestor na jej sémantizáciu. Keďže štýl sa týka spôsobu správania a konania, jej prvotnú sémantizáciu reprezentuje formulácia „spôsob komunikácie subjektov“, ktorá sa môže špecifikovať v závislosti od prístupu k sledovaniu, ako stvárajú aktéri komunikačné udalosti. Už dávnejšie je známe jeho bližšie určenie z interkultúrneho pohľadu zameraného na kultúrne variácie v komunikačných štýloch (Hall 1976). V základe tejto špecifikácie je poznanie protikladu nízkokontextová vz. vysokokontextová komunikácia. Protiklad je založený na tom, aké kvantum informácií sa podáva prostredníctvom kontextu v pomere k množstvu informácií odovzdávaných verbálnym kódom. Kým v nízkokontextovej komunikácii dominantným nosičom informácií je verbálny kód, vo vysokokontextovej komunikácii väčšia časť informácií je zakotvená v kontexte. V tomto zmysle ide o protiklad explicitného a implicitného štýlu. Na tento protiklad sa viaže opozícia priameho a nepriameho komunikačného štýlu a na tieto štýly nadväzuje sebaaprezenčný a sebadeprezenčný komunikačný štýl, teda štýl upozorňovania na vlastné kladné stránky aktéra, ich vyzdvihovania, zdôrazňovania oproti štýlu odsúvania seba do úzadia až sebadopceňovania.

Popri týchto komunikačných štýloch, ktoré sa dostávajú do pozornosti pri porovnávaní kultúr ako charakteristické vlastnosti príslušných kolektívov, v zodpovedajúcom diskurze sa udomácnili komunikačné štýly sledované psychológmi osobnosti, medzi ktorými má z tohto hľadiska postavenie významného iniciátora a vplyvného mysliteľa, úzko spätého s praxou, Friedemann Schulz von Thun (1989). Často sa reprodukuje jeho osem typov komunikačných štýlov, založených na prostej východiskovej idei, že osobnosť človeka je komponent komunikačnej aktivity, a teda komunikačné štýly korelujú s charakteristikami osobnosti, resp. s tým, ako sa osobnosť prezentuje v sociálnej interakcii. Tieto charakteristiky naznačujú názvy komunikačných štýlov, ako sebaznevažujúci, sebautvrdzujúci, agresívny, agresívno-devalvačný, sebaďistancujúci štýl a pod. Na tomto pozadí v aplikačnej oblasti sa štandardizovali a popularizovali základné typy týchto štýlov: pasívny, agresívny, pasívno-agresívny a asertívny štýl, príp. manipulačný a humanistický štýl (množina je, samozrejme, otvorená). Do týchto štýlov sa premietajú schopnosti aktérov presadiť sa

v sociálnej interakcii špecifikovanej situačnými typmi, takže ich znalosť je sľubný predpoklad praktického kultivovania komunikačnej stylistickej kompetencie. S výrazom komunikačný štýl sa spájajú ďalšie a ďalšie aspekty sociálnej interakcie, a tak sa určuje z rozličných hľadísk. Podľa známeho štvoraspektového modelu komunikácie citovaného psychológa (Schulz von Thun 1994) sa vymedzujú vecný, vzťahový, apelový a sebaaprezentačný komunikačný štýl. Pri sledovaní komunikácií v prostrediach, v ktorých sú v interakcii riadiace a riadené osoby, do popredia pozornosti sa dostala opozícia demokratického, autoritatívneho a liberálneho komunikačného štýlu alebo medzi konvenčným a nekonvenčným štýlom či medzi konverzačným a operatívnym štýlom atď.

Táto sondáž do používania výrazu komunikačný štýl demonštruje otvorené možnosti jeho sémantizácie. Vždy sa však vychádza z toho, že ide o sociálnu relevantnosť premenlivosti spôsobov komunikácie, o ich sociokultúrny význam. Komunikanti rozumejú týmto spôsobom, a to tak, že ich významy spájajú s rozličnými aspektmi komunikačného správania a konania (napr. s kontextovými znalosťami aktérov umožňujúcimi diferencovať implicitný a explicitný spôsob, s ich povahovými vlastnosťami – pasívny, aktívny spôsob, s ich mocenským postojom – autoritatívny, demokratický spôsob atď.). Pravda, spôsobmi komunikácie aktéri navodzujú orientačný rámec v aktuálnom interakčnom kontexte, v čom aj spočíva základná funkcia komunikačného štýlu. Jednou z možností, ako definovať komunikačný štýl, je tento opis: Komunikačný štýl je spôsob komunikácie, ktorým komunikanti navodzujú aj reprodukovujú orientačný rámec v aktuálnom interakčnom kontexte sprostredkúvaním metasprávy o bazových charakterových vlastnostiach komunikačného správania a konania. Táto definícia sa opiera o pozorovanie, vrátane introspekcie, ktoré vypovedá o tom, že používané jazykové, parajazykové a mimojazykové prostriedky komunikanti prioritne vnímajú z pozície ich bazovej orientačnej potreby. Bazová orientácia všeobecne je založená na prvotnej interpretácii vnímaného výseku sveta, ktorá nám umožňuje „rámcovo“ rozumieť tomuto segmentu, čiže vymedziť základ ďalšej interpretácie. Človeku je vlastná orientačná potreba viazaná na interpretáciu a vlastný mu je aj prostý mechanizmus uspokojovania tejto potreby, spočívajúci v navodzovaní bazovej orientácie „rámcovou“ interpretáciou a v následných interpretáciách. Nesmie zostať mimo pozornosti, že sa to deje v premenlivých kontextoch s vplyvom na interpretáciu. Bazovej orientácii zodpovedá otázka, čo znamená v danom kontexte komunikovanie týmto spôsobom pre formovanie charakteru sociálnej interakcie, v ktorej komunikácia prebieha. Charakter sociálnej interakcie vzchádza zo sociokultúrnych významov spôsobov komunikačného správania a konania, v ktorých sa odráža, ako sa komunikanti adaptujú na daný interakčný kontext so zreteľom na základ intersubjektívneho poriadku, v rámci ktorého sa navodzujú komplementové sociokultúrne významy. Ide teda o bazovú adaptáciu – adaptáciu na úrovni základu intersubjektívneho poriadku –, pri ktorej si aktéri vyjasňujú aktuálny vzájomný vzťah v sociálnom kontakte,

svoju aj koaktérovu rolu a pozíciu v ňom, komunikačný osobnostný a znalostný profil koaktéra a mieru rešpektovania normy komunikácie daného typu. Vyjasňovanie tkvie v interpretácii používaných jazykových, parajazykových a mimojazykových foriem vo vzťahu k týmto aspektom (momentom) komunikácie a v prípadných ozrejmujuúcich metakomunikačných reakciách.

INKLUZÍVNÝ KOMUNIKAČNÝ ŠTÝL

Ak sa komunikanti riadia ideológiou sociálnej inklúzie, a teda spôsobom komunikačného správania a konania túto ideológiu aj praktizujú, uplatňujú inkluzívny komunikačný štýl. Prívlastok *inkluzívny* sa vzťahuje na charakter sociálnej interakcie, bližšie ho určuje a odlišuje od iných špecifikácií, ako diskriminačný, autoritatívny, submisívny, agresívny, dehonestujúci a pod. V súlade s definíciou komunikačného štýlu tento jeho špecifický výskyt sa tu určuje takto: Inkluzívny komunikačný štýl je spôsob komunikácie, ktorým komunikanti špecifikujú orientačný rámec v interakčnom kontexte sprostredkúvaním metasprávy, že komunikačné správanie a konanie je podriadené vôli rešpektovať princíp slobodnej egalitnej participácie na komunikačnej udalosti. V komunikačnom správaní a konaní je teda zakódovaná vôľa navodiť a udržiavať orientačný rámec v interakčnom kontexte založený na dominancii imperatívu „Komunikujme tak, aby sa nikto z nás necítil vylúčený alebo obmedzovaný!“ Týmto štýlom sa komunikanti adaptujú na aktuálny komunikačný kontext tak, aby sa komunikácia mohla realizovať v duchu „sme rovnocenní, rovnoprávni, rovnako slobodní a solidárni účastníci tejto komunikačnej udalosti“. Svojou adaptačnou schopnosťou aktéri prejavujú potrebnú komunikačnú štylistickú viabilitu, spočívajúcu v prekonávaní predvídateľných aj nepredvídateľných prekážok, ktoré sťažujú realizáciu inkluzívnej komunikačnej stratégie. Ide o adaptáciu na bázovej úrovni intersubjektívneho poriadku, vedúcu k báзовému interpretačnému obrazu komunikačných aktivít v ich inkluzívnom aspekte.

Kľúčovým problémom bázovej adaptácie je, ako sa vyrovnat' s inkluzívne relevantnými rozdielmi medzi komunikantmi, teda so sociálne relevantnými diferenciami, ktoré sú prekážkou inkluzívnej komunikácie. Inkluzívny komunikačný štýl je spôsob komunikácie, ktorým sa tieto diferencie neutralizujú, čiže sa v danom interakčnom kontexte „zrušia“, ale fakticky neodstránia (porov. s pojmom *kontextová neutralizácia* uplatňovaným v systémovej lingvistike). Táto neutralizácia je egalitnou homogenizáciou komunikantov, z ich metasprávy má byť jasné, že v komunikácii sú si rovní so všetkými implikáciami. Ide o adaptačný prostriedok založený na regulácii asimilačno-akomodačných reakcií, ktorou komunikanti prejavujú svoju citlivosť na odchýlky od inkluzívneho charakteru komunikácie. Adaptačnou neutralizáciou komunikanti sa zbližujú tak, že naprávajú svoje asimilačné omyly a uplatňujú svoju akomodačnú dispozíciu, aby rozumeli koaktérovi so zreteľom na inkluzívny priebeh komunikácie. Inkluzívny komunikačný štýl je produkt tejto regulácie reakcií

a vzájomného zblížovania komunikantov. Inkluzívny spôsob komunikácie je prejavom schopnosti, resp. umenia uplatniť kontextovú neutralizáciu inkluzívne relevantných dištinkcií medzi komunikantmi, týkajúcich sa aspektov komunikácie, ktoré sa aktualizujú v danom interakčnom rámci.

Komunikanti s komunikačnou štylistickou kompetenciou dokážu postrehnúť, v ktorom aspekte komunikácie sa zjavila výstraha, že sa narúša inkluzívny charakter komunikácie: v epistemickom (referenčnom), relačnom, apelačnom, sebaaprezenačnom alebo sebareflexívnom aspekte (ide o trojsmerný vzťah komunikantov, a to vzťah k svetu ako referenčnej realite, ku komunikačnému náprotivku a k sebe). Narušanie inkluzívnosti v epistemickom aspekte komunikácie sa týka referenčnej zrozumiteľnosti ako predpokladu egalitnej participácie aktérov na spoločnom zdieľaní vecného obsahu komunikácie. Kontextovou neutralizáciou sa potláčajú vecnoznalostné rozdiely, ktoré majú znevýhodňujúci účinok na komunikanta s relatívnym znalostným deficitom, a teda jeho účasť na komunikačnom dianí v tomto aspekte je asymetricky obmedzená – nemôže vystupovať ako rovnocenný koaktér. Epistemická adaptácia komunikačným štýlom je orientovaná na navodzovanie optimálnej znalostnej kongruencie, zaručujúcej optimálnu zrozumiteľnosť, čiže jej najvyššiu mieru v danom interakčnom kontexte. Inkluzívny komunikačný štýl v jeho epistemickom aspekte je prostriedok relatívnej referenčnej homogenizácie aktérov ako predpokladu ich egalitnej participácie. Aby sa predišlo nedorozumeniu, treba upriamiť pozornosť na relatívnosť homogenizácie: ide o homogenizáciu vo vzťahu k želanej inkluzívnosti danej komunikácie.

Metaspráva sprostredkovaná inkluzívnym komunikačným štýlom zahŕňa informáciu o nastavenosti odosielateľa na epistemickú empatiu s koaktérom, ako aj o jeho zámere orientovať sa na nivelizačnú alebo gradačnú zrozumiteľnosť („opravdivú“ inkluzívnu zrozumiteľnosť). Vnímanie, pociťovanie, prežívanie epistemickej empatie koaktéra (vcítanie sa do referenčného stavu koaktéra v pozícii znevýhodneného v tomto aspekte komunikácie) presviedčajú recipienta o epistemickej solidarite koaktéra, čo je „položka“ v báзовom interpretačnom obraze, ktorá vypovedá o autentickejši inkluzívnej komunikácie (v protiklade s jej neautentickejšou, pri ktorej sa inkluzívnosť nejako deklaruje, napr. výrokmi, otázkami typu „Každý sa môže k tomu vyjadriť“, „Ako sa na to dívate vy?“ alebo „Čo si o tom myslíte?“ a pod., ale hovoriaci prezentuje svoju referenčnú prevahu). Epistemická solidarita, založená na epistemickej empatii a smerujúca k stavu optimálnej referenčnej zrozumiteľnosti, je rozhodujúci moment v báзовom inkluzívnom interpretačnom poriadku so zreteľom na „opravdivú“ (nie povrchnú) participáciu na komunikačnej udalosti. V tomto poriadku majú miesto aj komunikačné štylistické významy „nivelizačná“ a „gradačná zrozumiteľnosť“. Kým nivelizačná zrozumiteľnosť sa dosahuje tým, že sa sprostredkovaná referenčná realita zjednodušuje tak, aby ju recipient komfortne včleňoval do svojej asimilačnej bázy, gradačná zrozumiteľnosť sa realizuje tým, že sa vysielajú stimuly k akomodačnej aktivite.

Inkluzívnym spôsobom komunikácie sa teda v danom kontexte neutralizuje referenčný mocenský protiklad ako prekážka egalitnej participácie na komunikácii o referenčnej realite. Kontextová neutralizácia sa týka aj vzťahového aspektu komunikácie – neutralizuje sa relačný mocenský protiklad, spôsobujúci antiinkluzívnu vzťahovú asymetriu. Inkluzívny komunikačný štýl v tomto aspekte komunikácie je prejav bábovej adaptácie komunikantov na aktuálny komunikačný kontext s ohľadom na ich konsenzus vo veci vzťahovej symetrie v takom výskyte, ktorý zodpovedá ich predstave inklúzie v tomto kontexte. Základom tejto symetrie je inkluzívna heteroakceptácia v zmysle „byť uznávaný ako koaktér s paritnými komunikačnými možnosťami, právami a záväzkami“. Inkluzívny komunikačný štýl v tomto aspekte je prejavom reakcie na heteroakceptačnú potrebu človeka, prežívanú v inkluzívnej sociálnej interakcii (porov. s pojmom izotymia v hegelovskom duchu: potreba byť uznávaný ako rovný s rovným). Týmto spôsobom komunikácie aktéri dávajú najavo, že druhého uznávajú ako kontrasubjekt (subjekt „náprotivok“, neprístupujú k nemu ako k „objektu“ ich komunikačnej aktivity), s ktorým zdieľajú v rovnakom pomere aktuálny priestor na komunikačnú sebarealizáciu. Závažnosť subjektovosti človeka a jeho uznávanosti v etike komunikácie (ako súčasť praktickej filozofie) sa vyzdvihuje centrálnosťou princípu vzájomného uznávania subjektov, spočívajúceho vo vzájomnom rešpektovaní statusu slobodnej bytosti. Z tohto princípu plynie imperatív konať v komunikácii tak, aby sa vytvoril komunikačný priestor, v ktorom vládne obojstranná sloboda. Podľa tejto etiky komunikačné konanie vo vlastnom zmysle je založené na tom, že komunikanti vo svojej reči aktualizujú uznávanie (porov. Hoffmann 2013). Inkluzívny komunikačný štýl zodpovedá takému konaniu so špecifikáciou, že uznávaním sa má podporovať egalitná participácia. Môcť vystupovať na aktuálnej komunikačnej scéne ako subjekt s možnosťou egalitnej participácie je dominantná charakterová vlastnosť komunikácie, ktorá sa premieta do metasprávy, sprostredkúvanej inkluzívnym komunikačným štýlom, ako informácia o uznávaní.

Princíp vzájomného uznávania a z neho plynúci imperatív konania silne evokujú teóriu zdvorilosti, ktorá zaujala popredné miesto v pragmatike, ale prerástla jej hranice a rozvíja sa v interdisciplinárnom rámci (porov. Lakoff – Ide 2005). Zdvorilosť aj inkluzívnosť sa týkajú spôsobov sociálnej interakcie, ktorými ľudia navodzujú a udržiavajú interpersonálne vzťahy. Zdvorilým komunikovaním dávame najavo, že prihliadame na predstavu koaktéra o tom, ako by sme mali s ním komunikačne zaobchádzať, pristupovať k nemu, správať sa a konať vzhľadom na neho. V klasickej verzii tejto teórie (Brown – Levinson 1987) sa spája s „tvárou“ aktérov – ich verejným obrazom –, zdvorilosť sa prejavuje v snahe chrániť „tvár“ koaktéra, a teda vyhýbať sa jej ohrozovaniu. Človek potrebuje slobodu a uznanie, preto má negatívnu aj pozitívnu „tvár“. Negativita tu znamená negovanosť toho, čo obmedzuje jeho nezávislosť, slobodu konania, kým pozitivita sa vzťahuje na jeho potrebu byť akceptovaný, pozitívne vnímaný, hodnotený. Podľa toho sa stretávame s negatívnou a pozitívnou zdvorilosťou (nadväzuje sa na negatívnu a pozitívnu úctu v práci Goffmann

1975): jednotlivec komunikačne koná s ohľadom na potrebu nezávislosti, slobody koaktéra, ako aj na jeho potrebu byť voči nemu solidárny, ústretový. Ide o prípad prosociálneho konania, realizovaného „ve prospech človeka alebo skupiny osob, jako pomáhající chování, jehož cílem je přinést užitek jiným“ (Slaměník – Janoušek 2008, s. 285). Takým konaním je aj inkluzívna komunikácia. Prosociálne konanie môže ťažiť z jednoty zdvorilosti a inkluzívnosti.

Aj inkluzívnosť má dve stránky: negatívnu a pozitívnu. Negatívna zdvorilosť a inkluzívnosť spočíva vo vyhýbaní sa násiliu obmedzovaním slobody, autonómnosti koaktéra. Na tom je založená ich jednota – inkluzívna zdvorilosť. Negatívna inkluzívnosť – negovanosť toho, čo je prekážkou inklúzie – sa dosahuje spomínanou kontextovou neutralizáciou, ktorá oslobodzuje koaktéra od znevýhodnenosti s dosahom na egalitnú participáciu. Táto neutralizácia je teda prostriedok negatívnej zdvorilosti v inkluzívnej komunikácii. Inkluzívna zdvorilosť v pozitívnom aspekte sa prejavuje v podpore komunikačného konania, ktoré zabezpečuje jeho egalitnú participáciu (podpora má rozličné podoby, ako ocenenie spôsobu konania, povzbudzovanie, solidarizačné reakcie a pod.). Z tejto perspektívy inkluzívny komunikačný štýl sa javí ako spôsob komunikácie, ktorý sa riadi princípom zdvorilosti, adaptovaným na komunikačné udalosti so slobodnou egalitnou participáciou aktérov. Tento štýl demonštruje významnú inštrumentalizáciu zdvorilosti v komunikačnom dianí inkluzívneho typu a súčasne to, že inkluzívnosť dáva zdvorilosti osobitný zmysel, ktorý podčiarkuje jej závažnosť vo fungovaní sociálneho života.

Inkluzívny komunikačný štýl, zahŕňajúci zdvorilý spôsob komunikácie, sprostredkúva aj informáciu o tom, že aktér je nastavený na vzťahovú (relačnú) empatiu. Takto sa síce empatia spravidla nešpecifikuje (ukazuje sa to napr. v rozsiahlom zborníku Jakob – Konerding – Liebert 2020), ale výrazy *epistemická* a *vzťahová* empatia analyticky dobre vystihujú základné aspekty empatie viazané na vôľu „rozumieť si“ v komunikácii (blízko k tomuto prístupu je pojem „jazyková behaviorálna empatia“; Hermanns 2007, s. 163). Vzťahová empatia sa týka „rezonancie“ vo vnútornom svete aktéra, ktorá je vyvolaná upriamením jeho pozornosti na to, ako vníma, prežíva, hodnotí koaktér svoju pozíciu v danej komunikačnej udalosti, a teda ako sa cíti v tejto interakcii vzhľadom na očakávané solidarizačné správanie a konanie komunikačného partnera. Inkluzívna relačná empatia – vcítenie do spôsobu prežívania vzťahovej stránky komunikácie koaktérom so zreteľom na slobodnú participačnú egalitu – prostredníctvom inkluzívneho komunikačného štýlu má byť „viditeľná“ tak, aby potvrdzovala inkluzívnu solidarizačnú dôveryhodnosť aktéra. Informácie o vzťahovej empatii, sprostredkúvané inkluzívnym spôsobom komunikácie, podporujú pozitívnu solidaritu – aktéri dávajú najavo, že im nejde len o eliminovanie prekážok solidarizácie (negatívna solidarita), ale aj o jej napĺňanie vzájomnou dôverou. Aj tieto informácie patria k bázovému orientačnému rámcu aktérov pri vnímaní spôsobu komunikácie.

K informáciám o vzťahovej empatii patrí aj informácia, ktorá sa týka apelovej stránky komunikácie. Uplatnenie inkluzívneho komunikačného štýlu zahŕňa aj sle-

dovanie otázky, ako predísť tomu, aby apelový moment komunikácie nebol v disonancii s inkluzívnosťou. Energickosť, ktorú pozorujeme v komunikačnej praxi, keď aktéri reagujú výrokmi typu „Ty mi nebudeš rozkazovať“, „Nebudeš mi prikazovať, čo mám robiť“, „Nevnucuj mi svoje myšlienky“ a pod., svedčí o tom, že vo vzťahu k apelu potreba egalitnej empatie je zvlášť citlivo prežívaná. Atribút *egalitná* (empathia) vyzdvihuje, že ide o prevzatie perspektívy koaktéra, z ktorej vníma, prežíva spôsob komunikácie so zreteľom na jeho právo na rovnosť – egalitné právo – a slobodu konania aj v danej komunikácii. Inkluzívnym komunikačným štýlom komunikanti sa adaptujú na aktuálnu inkluzívnu interakčnú situáciu aj s ohľadom na toto právo. Otázkou pre nich je, ako majú na koaktéra apelovať bez toho, aby pritom nerešpektovali zásadu rovnosti a tým vybočili z inkluzívnej stratégie. Ide o problém egalitného a tým inkluzívneho apelovania.

Spôsob apelovania v rámci inkluzívneho komunikačného štýlu je orientovaný na autentickú akceptáciu apelu. Tá je autentická, ak je motivovaná vlastným presvedčením aktéra, že je pre neho prínosná, prospešná, užitočná, výhodná a neohrozuje ňou svoje egalitné postavenie v inkluzívnej komunikačnej situácii. Komunikačným problémom je, ako dosiahnuť takú akceptáciu u koaktéra v prípade, že ho treba podnecovať k persuzívnej akomodácii bez toho, aby podnecovanie vnímal ako nátlak z pozície „nadradeného“ v danej komunikácii. Persuzívna akomodácia spočíva v tom, že osoba zasiahne do svojej asimilačnej bázy tak, aby ju urobila kompatibilnou s presvedčením, ktoré predtým nemala, t. j. utvára vnútorné podmienky na to, aby mohla akceptovať niečo ako svoje presvedčenie. Vieme, že do viesť niekoho k takej akomodácii je obzvlášť ťažké, keď sa naráža na pevne zakorenenú pozíciu koaktéra, pri ktorej výrazne pôsobí sila ochrany identity vlastnej kognície, motivovaného logického myslenia alebo sklonu k redukovaniu kognitívnej disonancie. Psychológ pripomína: „Keď máme pocit ohrozenia našej identity, alebo niekto spochybňuje naše presvedčenie, ktoré si chránime, kontruujeme a zhromažďujeme o to viac munície, aby sme útok odvrátili“ (Pinker 2018, s. 473). Istou oporou pre kultivovanie inkluzívneho komunikačného štýlu sú príslušné poznatky z rétoriky, ale užitočné sú aj podnety aktuálnej – veľmi populárnej – teórie „postrkovania“ (označovaného ako *nudge*; Thaler – Sunstein 2010). Táto teória reaguje na protirečivosť, ktorú reprezentuje otázka, ako sa dá ovplyvňovať, resp. riadiť správanie a konanie niekoho, a pritom rešpektovať zásadu jeho slobodnej voľby. Odpoveďou je, že treba použiť metódu „postrkovania“, ktorá sa aj v komunikačnej praxi aj bez poučenia uplatňuje pri paternalistickom prístupe k niekomu v duchu „libertariánskeho paternalizmu“, ako to presadzuje táto teória. Apelovanie na niekoho v tomto duchu je založené na neutralizácii protikladu medzi paternalizmom a slobodnou vôľou ovplyvňovaného, čím sa paternalistický moment v apeli fakticky neodstraňuje, ale v danom interakčnom kontexte sa potláča tak, že sa vytráca z poľa vnímania koaktéra, ktorý tak nepociťuje nátlak na vlastné reakcie.

Pohľad na apelový stránku komunikácie z perspektívy sociálnej inklúzie vedie k pojmu *inkluzívny apel*, chápaný ako vplyv, ktorý je konformný so spôsobom ko-

munikácie „pre všetkých“. Inkluzívny komunikačný štýl z tohto hľadiska je spôsob komunikácie, ktorý má navodiť stav, že koaktéri ho interpretujú ako inkluzívny apel, ktorý podporuje ich slobodnú egalitnú participáciu na komunikačnom dianí. Schopnosť, resp. umenie navodiť taký stav predpokladá praktické, v praxi overené znalosti, týkajúce sa možných reakcií koaktérov na apelovanie vzhľadom na ich mechanizmus ochrany identity, autonómie, slobody. Inkluzívny komunikačný štýl v tomto ohľade je viabilný, ak sa ním dosiahne autentická akceptácia apelu u koaktéra, ktorou dáva najavo, že nemusel aktivovať svoj ochranný mechanizmus, pretože svojej akceptácii dáva legitimitu tým, že ju stotožňuje so svojím slobodným presvedčením. Komunikačná prax ukazuje, že viabilita štýlu je často podmienená jeho sofistikovanosťou, spočívajúcou v tom, že sa ním koaktér „postrčí“ k akceptácii apelu s pocitom vlastného rozhodnutia (porov. s praktickou radou „Musíš mu to podať tak, aby to vyznelo, že je to jeho nápad“).

Sledovanie epistemickej (referenčnej), vzťahovej (relačnej), apelovej stránky inkluzívneho komunikačného štýlu len potvrdzuje známu pravdu, že „orientácia na daného počúvajúceho pri voľbe formulácie je najdôležitejší stylistický princíp interaktívneho používania jazyka“ (Franck 1984, s. 128). Tento princíp pôsobí na každej rovine organizácie rozhovoru a vplýva na formulovanie replík. Pôsobí teda aj na sebaaprezenčnej rovine. V kontexte inkluzívneho štýlu sa aktualizuje otázka kongruencie sebaaprezenčácie s inklúziou. Sebaaprezenčácia, prejavovaná ako sebamaniestácia (sebazjavovanie, ktoré je mimovoľné, aktér nezámerne, „nechtiac“ prejavuje niečo zo seba) a sebazobrazovanie ako zámerné, účelné dávanie najavo „kto som a aký som“, má – podobne ako napr. sloboda alebo zdvorilosť – negatívnu a pozitívnu stránku. Negatívna sebaaprezenčácia tkvie v slobode sebamaniestácie a sebazobrazovania (sú odstránené – negované – faktory, ktoré ju znemožňujú, resp. obmedzujú), zatiaľ čo jej pozitívna stránka sa týka spôsobu sebaaprezenčnej sebarealizácie (ako využijem, naplním slobodu prezentovať seba v sociálnej interakcii). Z tohto hľadiska inkluzívny komunikačný štýl je spôsob komunikácie, ktorým sa podporuje negatívna a pozitívna sebaaprezenčácia aktéra tak, že sa tým nenaruší princíp slobodnej egalitnej participácie. Pri tomto spôsobe komunikácie aktéri dbajú na to, aby navodili a udržiavali sebaaprezenčnú paritu, ktorá potvrdzuje, že sledujú inkluzívnu komunikačnú stratégiu.

Inkluzívny komunikačný štýl je teda spôsob komunikácie, ktorým sa aktéri vzájomne informujú, že sa riadia princípom slobodnej egalitnej participácie na referenčnej, vzťahovej, apelovej aj sebaaprezenčnej úrovni komunikácie. Vzhľadom na množstvo predpovedateľných aj nepredvídaných antiinkluzívnych faktorov ovládanie tohto spôsobu komunikácie predpokladá pestovanie inkluzívnej korekčnej schopnosti, fungujúcej ako pohotovosť korekčne zasahovať do vybočovania z inkluzívnej stratégie. Ide o pestovanie inkluzívnej metaštylistickej kompetencie, umožňujúcej štylistické reparovanie v prípade porušenia pravidla inkluzívneho komunikačného štýlu. Kultivovanie tejto kompetencie je súčasť pestovania sebareflexívnej

schopnosti vo vzťahu ku komunikácii, ktorá umožňuje jej monitorovanie a korekčné intervencie do jej priebehu.

Aktéri s inkluzívnou štylistickou kompetenciou sledujú, či ich spôsob používania jazyka v súčinnosti s parajazykovými a mimojazykovými prostriedkami je primeraný v danej komunikačnej situácii so zreteľom na базовú orientačnú potrebu koaktérov, a teda či zvoleným spôsobom im dávajú adekvátne podnety na želanú базовú orientáciu. Je zrejmé, že významnú rolu hrá ich sebareflexia vo vzťahu k inkluzívnemu komunikačnému štýlu. Sebareflexiou aktéri kontrolujú adekvátnosť svojich podnetov porovnávaním očakávaných reakcií na ne s reálnymi reakciami koaktérov, na základe čoho regulačne zasahujú do spôsobu vlastnej komunikačnej aktivity. Hodnotia inkluzívnu účinnosť svojich stimulov, posudzujú reálny efekt pokusu o kontextovú neutralizáciu epistemického a vzťahového mocenského protikladu aj o navodzovanie a udržiavanie inkluzívneho apelu i sebareprezentačnej parity, aby koaktér nebol v týchto ohľadoch znevýhodnený, a registrujú, či sa im darí presvedčivo prejavovať svoju empatiu. Sebareflexia je tak nástroj na spoznanie, identifikáciu antiinkluzívnych momentov vo vlastnom spôsobe používania znakových prostriedkov v aktuálnej komunikačnej udalosti a tým aj nástroj na adaptačnú reguláciu svojich inkluzívne orientovaných reakcií.

Svoje sebareflexívne akty komunikanti často dávajú najavo metakomunikačnými reakciami, ako „Prepáč, to som nechcel povedať“, „Zle som sa vyjadril“, „Chcel som tým povedať“ a pod. V sledovanom kontexte je dôležité, že metakomunikačné reakcie poskytujú informáciu o dispozícii komunikantov vnímať štýl v komunikačnej aj jazykovej perspektíve, a to aj vo vzťahu k inkluzívnosti. Sebareflexívne akty bývajú aj reakciou na úsudok alebo pocit koaktéra, že sa s ním nekomunikuje podľa princípu slobodnej egalitnej participácie, ktorý je v základe jeho базовой orientácie pri vnímaní spôsobu používania znakov. Priame výroky v duchu „Hovor so mnou ako s rovným“, „Obmedzuješ môj komunikačný priestor“ alebo „Podceňuješ moje kognitívne schopnosti“ a pod. vypovedajú o citlivosti aktérov na nesúlad štýlu s базовой orientačnou schémou, podľa ktorej sa riadia pri presadzovaní svojej inkluzívnej komunikačnej vôle. Sebareflexia v tomto kontexte je teda zameraná na to, ako sa mi darí, resp. nedarí uplatňovať jazykové, parajazykové a mimojazykové prostriedky tak, aby ich koaktér interpretoval ako „dobrý“ spôsob komunikácie, čiže taký, ktorý zodpovedá jeho hodnotiacej báze – базовой orientačnej schéme. Sebareflexia vo vzťahu k štýlu v aktuálnej komunikácii, motivovaná explicitnými či implicitnými metakomunikačnými reakciami koaktéra na to, ako sa mu javí „tón“ komunikácie z hľadiska inklúzie – jej inkluzívna orientovanosť –, je kultivačným nástrojom inkluzívneho komunikačného štýlu.

INKLUZÍVNY JAZYKOVÝ ŠTÝL

Termínom inkluzívny jazykový štýl sa analyticky oddeľuje jazykovoštylistická orientácia od komunikačnej štylistickej orientácie zameranej na inklúziu, čím sa od-

kazuje (aj) na to, že problematika štýlu ako predmetu lingvistického záujmu siaha jednak do komunikačného kontextu a jednak do oblasti štylistiky a rétoriky, v ktorej sa táto problematika oddávna vykladá. V kontexte sociálnych systémov, a teda kultúr utváraných, reprodukovaných a rozvíjaných komunikáciou, štýl sa viac vníma v svetle dištinkcií komunikačných štýlov, kým v kontexte štylisticko-rétorickej tradície na štýl sa nazerá cez prizmu jeho rozvetvenosti na jazykové štýly. V podobnom analytickom duchu zaobchádza so štýlom aj komunikant, keď je v situácii, že zvažuje, ako pristúpi ku komunikácii a ako bude potom postupovať v rámci prístupu. Najprv zaujme pozíciu „metodológa“, aby sa rozhodol pre prístup, ktorý sa mu javí ako primeraný, vhodný, potom postupuje ako „metodik“, ktorý chce dospieť k výsledku anticipovanému zvolenou „metodológiou“. Začína tým, že vstupuje do komunikačného „metodologického“ kontextu, aby si zvolil napr. inkluzívny prístup, a pokračuje vnorením do jazykového „metodického“ kontextu a sústreďuje sa na narábanie s jazykom v súlade s ideou inklúzie. Vyvinul sa v ňom zmysel pre analyticky oddelené vnímanie komunikačného a jazykového štýlu, samozrejme, aj s inkluzívnou špecifikáciou.

Ľudia teda môžu vstupovať do komunikácie s tým, že si ujasnia, ako chcú, môžu alebo majú komunikovať vzhľadom na etiku sociálnej interakcie, čiže na to, aký komunikačný štýl budú preferovať, aby potom z tejto pozície monitorovali vlastný spôsob používania jazykových, parajazykových a mimojazykových prostriedkov, t. j. jazykový štýl. Túto schopnosť môžu, samozrejme, uplatňovať aj pri vnímaní reakcií koaktéra alebo aj ako pozorovatelia komunikácie iných (ako neškolení znalci štylistiky v praxi). To znamená, že aj v priebehu komunikácie dokážu interpretovať spôsob používania prostriedkov v komunikačnom i jazykovom kontexte, a to tak, že pritom registrujú mieru kongruencie komunikačného a jazykového štýlu. Týka sa to, pravdaže, aj inkluzívneho štýlu. V tejto súvislosti štylistická senzitivnosť komunikantov – praktických štylistických odborníkov (praktickú odbornosť nadobudli v procese komunikačnej praxe, ktorou sa socializovali) – sa prejavuje v ich jazykových či metajazykových reakciách na interakciu komunikačného a jazykového štýlu.

Na ujasnenie sledovanej problematiky sa sústreďme na to, že komunikant orientačne vníma zvolené a usúvzťažnené jazykové, parajazykové a mimojazykové prostriedky v komunikačnej aj jazykovej perspektíve. V komunikačnej perspektíve sa mu zjavujú fundamentálne aspekty komunikácie, známe ako jej referenčná (epistemická, vecná), vzťahová, apelová a sebaaprezenčná stránka. Vo vnímaných prostriedkoch sa prvotne orientuje tak, že v nich registruje a spoznáva odkazy na to, akým spôsobom sa v komunikácii zdieľajú vecné obsahy (komunikačne spracované referenčné reality), v akom vzťahovom režime prebieha, resp. má prebiehať komunikácia, v akom apelovom rámci komunikanti na seba vzájomne pôsobia a v akom sebaaprezenčnom mode vystupujú. Majúc na zreteli tieto aspekty, v jeho prvotnom orientačnom vnímaní ako spôsoby komunikácie sa mu zjavujú napríklad priamy ale-

bo nepriamy štýl (referenčný aspekt), autoritatívny alebo demokratický štýl (vzťahový aspekt), racionálny alebo emocionálny štýl (apelový aspekt) aj sebavyzdvihujúci alebo sebaopotláčajúci štýl (sebaprezentatívny aspekt). Vzhľadom na význam vzťahového aspektu pre humánnu koexistenciu, a teda citlivosť komunikantov na túto stránku komunikácie, etika komunikácie určuje dominantnú perspektívu, z ktorej aktéri vnímajú a hodnotia, čo sa deje v komunikácii, čo je eticky akceptovateľné a čo je neprijateľné. Pri vnímaní spôsobu používania prostriedkov aktéri sú v stálej pohotovosti („striehnu“) reagovať na jeho komunikačnoetickú metasprávu. Ak sa očakáva inkluzívnosť ako prejav komunikačnej etiky, na ktorom aktérom zvlášť záleží, pohotovosť je prioritne orientovaná na tento prejav etiky, na to, či spôsob používania prostriedkov sa dá interpretovať ako inkluzívny. Ide o súčasť komplexnej komunikačnej pohotovosti, o komponent tohto komplexu, ktorý sa prejavuje identifikačnou reakciou na aktuálny spôsob komunikácie ako jedného z možných spôsobov (identifikuje sa inkluzívny spôsob na pozadí takých spôsobov, ako napr. diskriminačný, násilný alebo paternalistický). Vnímanie spôsobu používania prostriedkov v komunikačnoetickej perspektíve komunikanti najzjavnejšie preukazujú, keď sa eklatantne nenapĺňa ich očakávanie na vzťahovej úrovni komunikácie, napr. keď sa koaktér správa a koná antiinkluzívne, a reagujú verbálnym metakomunikačným gestom, napr. výrokom v duchu „Hovor so mnou ako rovný s rovným“. Ako sa napĺňa alebo nenapĺňa očakávaná inkluzívnosť, aktéri registrujú sledovaním spôsobu používania prostriedkov v jazykovej perspektíve – vnímaním inkluzívneho jazykového štýlu.

Výklad smeroval k definícii inkluzívneho jazykového štýlu ako spôsobu používania jazykových, parajazykových a mimojazykových prostriedkov, ktorým sa sprostredkúva metaspráva, že voľba z paradigmatických alternatív týchto prostriedkov je riadená zámerom optimalizovať pôsobivosť inkluzívneho komunikačného štýlu. Možné paradigmatické alternatívy sa zjavujú v jazykovej perspektíve vnímania používaných prostriedkov (porov. so selektívnou koncepciou štýlu: štýl ako výsledok výberu jazykových prostriedkov a ich štruktúracia v texte, napr. Mistrík 1997 alebo Fleischer – Michel 1977). Ide o inkluzívne relevantný jazykový kontext, teda o alternatívy so zreteľom na podporu inkluzívneho účinku komunikačného štýlu. Výrazom *inkluzívne* sa špecifikuje štylisticky relevantný jazykový kontext, teda taký, ktorý je štylisticky dištinktívny. Inkluzívne relevantný je jazykový kontext – substitúcia prostriedkov ako realizácia voľby z alternatív –, ktorý vyvoláva apercepčnú alebo interpretačnú reakciu s obsahom „podporuje inkluzívny spôsob komunikácie“ alebo „neprekáža inkluzívnosti“. Zámer optimalizovať pôsobivosť inkluzívneho komunikačného štýlu sa realizuje negatívne – negáciou (vyhýbaním sa) alternatív, ktoré by bránili podpore tohto štýlu – aj pozitívne – siaháním po alternatívach, ktoré posilňujú jeho účinnosť v aktuálnej komunikačnej udalosti. Komunikanti narábajú s negatívnym i pozitívnym kontextom na základe komunikačných skúseností, týkajúcich sa predchádzania tomu, čo by mohlo pôsobiť protiintencne. Inkluzívny jazykový štýl, chápaný ako podporný faktor inkluzívneho komunikačného štýlu

lu, je produkt negatívnych aj pozitívnych jazykových operácií, ktorými sa komunikanti adaptujú na danú komunikačnú situáciu so zreteľom na potvrdzovanie inkluzívneho charakteru komunikácie.

ZÁVER: INKLUZÍVNY ŠTÝL

Z predchádzajúceho výkladu plynie, že inkluzívny štýl je descendentná jednota inkluzívneho komunikačného a jazykového štýlu. Vychádza (descendencia; je „potomkom“ – descendantom) z ideológie sociálnej inklúzie. Ide o jednotu spôsobov realizácie inkluzívnych komunikačných a jazykových aktivít, ktorými sa realizuje inkluzívna komunikačná stratégia, fungujúca ako sprostredkujúci článok medzi ideológiou sociálnej inklúzie a zodpovedajúcou sociálnou praxou v podobe inkluzívnej komunikácie. Ak mienime vyzdvihnúť adaptačnosť, zameranosť komunikanta na to, aby sa napriek prekážkam prispôbil danej situácii tak, že dospeje k svojmu cieľu, definícia môže znieť: Inkluzívny štýl je spôsob viabilnej realizácie inkluzívnych komunikačných a jazykových aktov v ich jednote, založenej na inkluzívnej komunikačnej stratégii, v pozadí ktorej je akceptácia ideológie sociálnej inklúzie. Keďže touto ideológiou sa zlegitímňujú sociálne praktiky na navodenie sociálneho poriadku s vlastnosťou inkluzívnosti, inkluzívny štýl je súčasťou týchto praktík – navodzuje sa ním inkluzívny poriadok v komunikačnej udalosti. Konštituentmi inkluzívneho štýlu sú vlastnosti výrazových štruktúr, ktoré komunikanti vnímajú, resp. interpretujú ako inkluzívne relevantné (o interpretáciu ide vtedy, keď sa vyžaduje reflexia nad rámcom bežného vnímania). Sú to vlastnosti jazykových, parajazykových a mimojazykových výrazových prostriedkov, demonštrujúce realizované možnosti stylistickej hodnoty inkluzívnosť. Nimi sa rozvíja („rozbaľuje“) štýlová téma *inklúzia*, pravda, vždy adaptovane na danú inkluzívnu komunikačnú situáciu. Ide o vlastnosti týkajúce sa spôsobu uchopovania referenčnej reality, stváňovania a udržiavania vzťahu medzi komunikantmi, apelovania na koaktéra aj sebareprezentácie so zreteľom na adresáta.

Bibliografia

BROWN, Penelope – LEVINSON, Stephen C. (1987): *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge (Massachusetts): Cambridge University Press. 345 s.

FLEISCHER, Wolfgang – MICHEL, Georg (1977): *Stilistik der deutschen Gegenwartssprache*. 2. vyd. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut. 394 s.

FRANCK, Dorothea (1984): Stil und Interaktion. In: B. Spillner (ed.): *Methoden der Stilanalyse*. Tübingen: Narr, s. 121 – 135.

GOFFMANN, Erving (1975): On face-work: an analysis of ritual elements in social interactions. In: J. Laver – S. Hutcheson (eds.): *Communication in Face to Face Interaction*. Harmondsworth: Penguin, s. 319 – 346.

HALL, Edward T. (1976): *Beyond culture*. New York: Doubleday. 316 s.

HOFFMANN, Thomas S. (2013): Philosophische Grundlage einer Ethik der Kommunikation. In: *Imago Hominis*, roč. 20. č. 4, s. 245 – 254.

DOLNÍK, Juraj (2021): *Jazyk v sociálnej praxi*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 222 s.

DOLNÍK, Juraj (2023): *Jazyk v dynamike demokracie*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 216 s.

JACOB, Katharina – KONERDING, Klaus-Peter – LIEBERT, Wolf-Andreas (eds.) (2020): *Sprache und Empathie. Beiträge zur Grundlegung eines linguistischen Forschungsprogramms*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter. 631 s.

LAKOFF, Robin – IDE, Saschico (2005): Broadening the Horizon of Linguistic Politness. In: R. Lakoff – S. Ide (eds.): *Broadening the Horizon of Linguistic Politness*. Philadelphia: John Benjamins Publishing, s. 1 – 22.

MISTRÍK, Jozef (1997): *Štylistika*. 3. uprav. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 598 s.

ORGOŇOVÁ, Oľga – BOHUNICKÁ, Alena (2018): *Interakčná štylistika*. Bratislava: Univerzita Komenského. 208 s.

PINKER, Steven (2018): *Aufklärung jetzt für Vernunft, Wissenschaft, Humanismus und Fortschritt. Eine Verteidigung*. Preklad M. Wiese. Frankfurt am Main: Fischer Verlag. 736 s.

SCHULZ von THUN, Friedemann (1989): *Miteinander reden: 2. Stile, Werte und Persönlichkeitsentwicklung. Differenzielle Psychologie der Kommunikation*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt. 287 s.

SCHULZ von THUN, Friedemann (1994): *Miteinander reden: 1. Störungen und Klärungen. Allgemeine Psychologie der Kommunikation*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt. 253 s.

SLAMĚNÍK, Ivan – JANOUŠEK, Jaromír (2011): Prosociální chování. In: J. Výrost – I. Slaměník (eds.): *Sociální psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, s. 285 – 301.

THALER, Richard H. – SUNSTEIN, Cass R. (2010): *Nudge (Šťouch): jak postrčit lidi k lepšímu rozhodování o zdraví, majetku a štěstí*. Preklad E. Dejmková. Zlín: Kniha Zlín. 310 s.